

Peter Hein

HET ZESDE JAAR

ISBN 978-90-225-7164-4
ISBN 978-94-0230-242-4 (e-boek)
NUR 320

Omslagontwerp: Bart van den Tooren | BVDT
Omslagbeeld: © Stephen Mulcahey / Arcangel Images
Zetwerk: Mat-Zet bv, Soest

© 2014 Peter Hein en Meulenhoff Boekerij bv, Amsterdam

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Opgedragen aan Eva, David, Ruben en Hanne,
die mij door moeilijke tijden loodsten.

INHOUD

Inleiding	9
Zijdebalen	15
Het begin	27
Tante Cor	36
Het einde in zicht	46
Weerzien	59
Oom Albert	75
Opnieuw ondergedoken	84
Een eigen huis	93
Zomer	132
Sjoel	148
Winter	160
Het vertrek van tante Cor en oom Albert	172
Epiloog	177
Verantwoording	183
Dankwoord	185
Verklarende woordenlijst	187

INLEIDING

Het sneeuwde in Lech. Het sneeuwde al dagen. Er lag inmiddels zo'n anderhalve meter. Van skiën kon geen sprake zijn. Eva'tje was bijna zes maanden oud. Hoe fortuinlijk, dacht ik, was haar leventje begonnen. Tevreden lag ze in haar reiswiegje kleine belletjes te blazen in de behaaglijk warme lounge van ons hotel, in wat toen een van de mooiste skigebieden van Europa was. Bij de open haard zaten we te lezen. We waren bijna door onze boeken heen. De weg over de Arlbergpas tussen Sankt Anton en Lech was gesloten, zodat het dorp zelfs voor *De Telegraaf* onbereikbaar was geworden.

Zoals zo vaak, juist op mooie momenten, dacht ik aan mijn eigen kinderjaren... Eigenlijk zou ik alles wat ik me kon herinneren van mijn onderduiktijd eens op moeten schrijven.

Bij het verlaten van het hotel liet ik de vlokken in mijn gezicht waaien en liep naar het supermarktje, op het pleintje naast de legendarische skischoenenwinkel van Stroltz. De sneeuwval had ervoor gezorgd dat het wintersportseizoen van 1976-1977 slecht begonnen was. Het was onwaarschijnlijk stil nu alle skiliften bui-

ten gebruik waren. Het knerpende geluid van mijn moonboots in de diepe sneeuw werd gedempt door de sneeuwmuren langs het paadje.

Bij het ‘winkeltje van Sinkel’ had de sneeuw zich opgehoopt in de hoeken van de deur en op de vensterbanken van de etalages. Toen ik de deur opendeed, stoof meteen een wolk sneeuw mee naar binnen. Ik kocht een blauw, gelinieerd schoolschriftje en thuisgekomen begon ik, nadat ik mijn dampende ski-jack weg had gehangen, te schrijven. In ongepolijste vorm, eerder in telegramstijl, zette ik alles wat ik me kon herinneren op papier. Dat was heel wat. Al schrijvend kwam er steeds meer naar boven.

Van mijn vierde tot ver in mijn zesde jaar had ik, gescheiden van mijn Duits-Joodse ouders, ondergedoken gezeten. Op verschillende plaatsen, bij mensen van wie ik soms al na korte tijd weer afscheid moest nemen. Wat ik opschreef ging ook over de verwarrende en treurige eerste tijd na de oorlog, toen ik bij ons weerzien mijn ouders niet herkend had en maar moeilijk aan hen kon wennen. Ik gaf mijn aantekeningen daarom de titel *Het zesde jaar*. In werkelijkheid duurde het ‘zesde jaar’ veel langer dan dat eerste jaar na de oorlog.

Dat ondergedoken kinderen hun ouders niet herkenden, kwam veel voor. In sommige gevallen herstelde de band zich nooit helemaal. Ik sprak iemand die zei: ‘Ik durf het bijna niet te zeggen, maar mijn onderduiktijd was de mooiste tijd van mijn leven. Heerlijk op de boerderij in Friesland met “oom” Jelle en “tante” Hyke en met mijn “neefjes” en “nichtjes”. Dat veranderde toen ik bij mijn getraumatiseerde ouders terugkwam. Het is tussen ons nooit goed gekomen.’

De begintijd was moeilijk: we waren volledig berooid, een groot deel van de familie was vermoord en mijn ouders, die in de vooroorlogse jaren uit nazi-Duitsland gevlucht waren, moesten alle energie die hun restte, gebruiken om weer een bestaan op te bouwen. Ik kwam de eenzaamheid van de onderduikperiode maar langzaam te boven.

Vele jaren nadat ik in Lech had opgeschreven wat ik me van die tijd herinnerde, werkte ik de verhalen uit tot een bundel die, tweetalig, door het *Stadtmuseum* in Düsseldorf werd uitgegeven onder de titel *Woanders-Logeren*. Daarna verscheen in 2005 een aantal van deze verhalen in het boekje *Het zesde jaar*. Ik koos voor een vorm waarin voor een deel fictie werd toegelaten. Daar kreeg ik spijt van. De werkelijkheid heeft geen fictie nodig. Ik ben blij dat mijn huidige uitgever na het succes van *De onderduikers*, het boek over de onderduik van mijn ouders, dat in januari 2014 uitkwam, het verhaal van mijn eigen onderduik, nu ontdaan van fictie, in volledig herziene en uitgebreidere vorm wilde uitgeven.

Het geheugen is feilbaar en geeft niet altijd een getrouw beeld van wat er in werkelijkheid is gebeurd. Natuurlijk ben ik dingen vergeten. Maar veel weet ik nog heel goed. Ik krijg vaak de voor mij wat pijnlijke opmerking: ‘Dat kun je je toch helemaal niet meer herinneren, je was toen nog zo klein.’

Natuurlijk herinnert niet iedereen zich zo erg veel uit de vroege jaren van zijn kindertijd, maar herinneringen haken zich sterker aan dramatische gebeurtenissen dan aan gebeurtenissen in het leven van alledag. En de onderduik en ook de tijd erna

zat nu eenmaal vol dramatische gebeurtenissen.

Dat veel van mijn herinneringen betrouwbaar zijn werd duidelijk tijdens een vakantie in het begin van de jaren tachtig. We lagen met onze Harderwijker botter, de НК 89, verwaaid in de haven van Enkhuizen. Omdat we ons een beetje verveelden, stelde ik mijn vrouw voor om met de kinderen een tochtje op de wal te maken. ‘Laten we eens gaan kijken op een paar plaatsen waar ik ondergedoken heb gezeten,’ zei ik.

In Beverwijk was het even zoeken, maar toen we in de buurt kwamen zei ik: ‘Zo dadelijk zien we de kerk waar ik op de zondagochtenden naartoe moest.’ Het klopte. En even later: ‘Als we hier de hoek omslaan komen we op het Moensplein, een pleintje met een muziektent.’ Om de hoek kwamen we inderdaad op een pleintje, het Moensplein. De muziektent was verdwenen. Waar hij gestaan had, was nu een vijver met een fontein.

We keken wat rond, er moesten boodschappen gedaan worden voor het avondeten aan boord, en mijn vrouw stapte een groentewinkel binnen. Toen ze aan de bejaarde winkelier vroeg of hier vroeger een muziektent had gestaan was zijn reactie: ‘Nou, mevrouw, dat is wel héél erg lang geleden.’ Ze vertelde hem over mijn onderduik, waarop de man opnieuw verrast zei: ‘Nou, mevrouw, dan heeft-ie wel heel veel geluk gehad. Vlak bij dat huis woonde de ergste NSB’er van Beverwijk.’ Ik had nooit aan mijn geheugen getwijfeld, maar toch gaf het me veel voldoening dat alles overeenkwam met mijn herinneringen.

Daarna gingen we naar Haarlem naar de Zaanenstraat, waar ik ook ondergedoken had gezeten. Ik herkende de straat, maar aan het eind, waar het huis aan het Spaarne had gelegen, was de

situatie totaal veranderd. Het huis was verdwenen evenals het pad tussen de tuin en het Spaarne. Er liep nu een drukke weg. Aan de overkant lagen dezelfde soort gebouwen als die van de fabriek van Stork, waar we destijds op uitkeken.

Het schrijven van dit boek was niet zo eenvoudig. Ik wilde de geschiedenis laten zien door de ogen van het kind dat ik toen was, maar dat perspectief was niet steeds vol te houden. Er kwamen ook herinneringen naar boven die niet anders dan in de taal van volwassenen konden worden geschreven. Voor een deel vulde ik, waar dat nodig was, mijn herinneringen aan met wat ik later van mijn ouders en sommige anderen heb gehoord.

ZIJDEBALEN

De aanloop naar de herfst was net zo warm als het die zomer was geweest. Op het land waren de boeren nog steeds van 's ochtends tot 's avonds aan het werk op hun groenteveldjes. Oude, gekromde mannen met petten en grote rode handen, die behoorlijk gevaarlijk konden zijn als je aan hun kant van de sloot aan het vissen was en even niet oplette. Een paar keer was ik op het nippertje ontsnapt als ze, met kluiten aarde gooiend, onverwacht snel op me afkwamen. Op het laatste moment begonnen ze dan te schreeuwen: 'Smous, vuile zwarte smous!' Zo snel als ik kon, ging ik er hinkend vandoor.

Niet lang daarvoor had mijn hart nog tegen mijn ribben gebonkt als ik in mijn eentje buiten rondscharrelde. Ik bleef dicht bij huis. Geleidelijk waagde ik me verder de velden in.

De distels waren uitgebloeid. In de tuin op de hoek stonden bossen herfstasters. Iedere dag was het mooi weer. Het leek nog zomer. Toch hing er al iets anders in de lucht. De ochtenden begonnen koeler en het was nog lang vochtig van de voorbije nacht. Nevelflarden stegen op uit de sloten. Ze werden snel verdreven zodra de zon hoger kwam. De ijzeren leuning van de trapjes

voor de huizen in onze straat waren eerst nog een tijdje nat van de dauw. Als het warmer werd, droogden ze op, maar ze werden niet meer zo gloeiend heet als in de afgelopen maanden, toen je ze niet kon vastpakken zonder je hand te branden. Herfstdraden zweefden door de lucht, glinsterend in de zon. In de verte, langs de rivier, lagen de huisjes van de boeren scheef weggezakt in het ochtendlicht.

Ik was weer terug bij mijn ouders. Daar moest ik dankbaar voor zijn, zeiden Pa en Moe Jongerius en tante Cor. Waarom? Waarom moest ik dankbaar zijn? Er was niets veranderd. Het was nog precies zoals in de voorbije jaren, zoals die keren dat ik werd achtergelaten bij mensen die ik nog nooit had gezien. Ook nu was ik bij vreemde mensen ondergebracht, al waren het dit keer dan mijn eigen ouders. Weer een ander huis met andere geuren en geluiden. Zo was het de afgelopen jaren steeds gegaan. Steeds bij anderen. En altijd gebeurde er hetzelfde. Ze bekeken me aandachtig en ik merkte dat ze niet wisten wat ze met me aanmoesten. Steevast begonnen ze over mijn haar: ‘Wat een zwart haar,’ zeiden ze. Vroeger hadden de vrienden van mijn ouders ook zulke dingen gezegd: ‘Wat een prachtig zwart haar heeft dat kind,’ zeiden de vrouwen. Maar de manier waarop de mensen er nu naar keken was helemaal niet bewonderend.

Mijn verwonding was nog niet genezen en mijn vader leed nog altijd ‘ondráááglijke pijnen’, zoals mijn moeder zei met een kleine trilling in haar stem en naar de hemel opgeslagen ogen. Uit haar dromen werd ze ’s nachts gillend wakker. Mijn eigen dromen gingen altijd over hetzelfde: een onmetelijk groot gevaar, dat me dreigde te vermorzelen. Ik wilde ervoor weggrennen, maar kon niet vooruitkomen.

Om ons heen was er elke dag muziek. De mensen trokken iedere avond naar de buurtfeesten in de stad. Diep in de nacht hoorde ik hen luidruchtig terugkomen. Bij ons woonde verdriet. In de gordijnen, die vaak dicht waren, in de meubels die ons toegewezen waren. In de gesprekken die mijn ouders voerden met de paar mensen die ‘teruggekomen waren’.

Als mijn moeder niet op bed lag en huilde, had ze het over de oorlog en haar onderduik. Als het daar niet over ging, dan ging het over haar moeder en haar ooms en tantes, haar nichtjes en neven die er niet meer waren. Het verdriet leek mijn vader tot eeuwigdurend zwijgen te hebben gebracht.

Hele dagen zwierf ik alleen door de landerijen. Vooral wanneer ik moe was, trok ik nog erg met mijn linkerbeen. In de loop van de maanden ging het lopen steeds beter. Vaak ging ik er 's ochtends vroeg al met mijn visnet opuit. Op jacht naar stekelbaarsjes en salamanders. Ik kwam pas weer thuis als het bijna donker was. Tante Cor vond het maar niets en de vrouwen die naast ons in de straat woonden en van wie de mannen in de gevangenis zaten, spraken er schande van. Mijn ouders lieten me gaan. Ze bekeken die *resjoben* niet eens. Ze wilden me de jaren teruggeven die ik binnen had moeten zitten, weet ik nu.

Tante Cor was de enige die geen last had van droefheid of verdriet. Op het laatste onderduikadres van mijn ouders, in Hoograven, waar we nog een tijd na de bevrijding moesten blijven wonen tot we eindelijk een huis gevonden hadden, was ze bij ons ingetrokken. Daarna was ze met ons meegegaan en woonde ze

ook in ons nieuwe huis bij ons. In het begin probeerde ze me te verbieden om zo ver weg te gaan, maar met het restje kracht dat ze na de onderduik nog bezaten, trotseerden mijn ouders haar. ‘Laat dat kind toch! Hij heeft lang genoeg binnen gezeten,’ snauwde mijn vader dan. Beledigd blazend trok ze zich tot mijn grote verbazing terug. Stiekem bewonderde ik mijn vader, dat hij het, ondanks zijn breekbaarheid, tegen die machtige vrouw durfde op te nemen en nog won ook.

Grote delen van de zomer had ik in mijn hut op het landgoed Zijdebalen doorgebracht. Het was de eerste zomer na de oorlog samen met mijn ouders, al duurde het nog lang voordat ik het gevoel kreeg dat ze werkelijk mijn ouders waren. Oom Albert stapte uit het niets mijn leven binnen. Oom Albert, de man met de sterke armen, zorgde voor een beetje vrolijkheid. Er waren nog enkele familieleden, van wie mijn ouders zeiden dat ze eigenlijk geen echte familie waren. Ze waren ‘alleen maar aange-trouwd’. Het werd langzaam duidelijk dat de meeste vroegere bezoekers van het balkon op de Wijde Begijnestraat, waar we voor de oorlog gewoond hadden, voorgoed verdwenen waren. Aanvankelijk, tegen beter weten in, hoopten we alsnog een teken van leven te krijgen van mijn twee grootmoeders. Mijn beide grootvaders waren al voor de oorlog overleden. Van oma Hannie wisten we inmiddels met zekerheid dat ze niet zou terugkomen, al bleef mijn moeder nog steeds hopen. Bijna iedere dag ging mijn vader naar de stad om op lijsten te kijken of hij iets te weten kon komen over zijn moeder, oma Selma Hein en andere familieleden.

De meeste tijd was ik alleen, behalve als oom Albert langskwam. Wanneer ik met mijn moeder en tante Cor ontbeet, was mijn vader al boven aan het werk. Na het ontbijt ging ik naar buiten. Vaak kwam ik niet thuis voor het middageten. Dan zag ik mijn vader pas 's avonds, als hij met een vermoeid gezicht zwijgend aan tafel zat. En ondertussen praatte mijn moeder maar over haar onderduik.

Als ik niet langs de slootjes rondom huis scharrelde, was ik op Zijdebalen te vinden dat, aan het eind van de grindweg, aan de Vecht lag. Het oude Huys Zijdebalen was er al lang niet meer. Op de plaats waar het gestaan had, was alleen nog een verwilderde parkachtige tuin. Op sommige plaatsen was het struikgewas tussen de bomen bijna ondoordringbaar. Met moeite baande ik me een weg tussen de takken door van die tuin vol geheimen. Er was nooit een mens te bekennen.

Tussen de rivier en de tuin stond, als enige overblijfsel van Huys Zijdebalen, een vervallen koetshuis. De ramen waren met planken dichtgespijkerd en de verf was van het houtwerk afgebladderd. Toch hing er rond het koetshuis nog steeds een voorname sfeer. Op mooie dagen zat ik wel eens tegen de muur van het gebouw in de ochtendzon en keek naar de Vecht die er voorlangs stroomde.

Zijdebalen moet, toen het bewoond was, een prachtig buiten zijn geweest. Op een plaatje had ik gezien hoe onder de versierde dakrand aan iedere kant van het gebouw drie bijna ronde ramen zaten, omgeven door beeldhouwde stenen kransen. Het leken donkere ogen waardoor het huis naar zijn omgeving keek. Daarachter moeten zolders geweest zijn, waar vroeger kinderen ge-

speeld hadden. Het zou wel een deftige familie geweest zijn die daar gewoond had. Ik hoorde kreten van kinderen en zag hoe ze zich verkleed hadden in oude jassen die ze op de stoffige zolders uit kisten hadden gehaald. Waar waren ze gebleven? Waren ze net als mijn grootmoeders en mijn andere familie verdwenen in de tijd? Aan de voorkant waren twee hoge trappen die naar het bordes in het midden leidden.

Door het achterste gedeelte van het landgoed stroomde een watertje. Via een zwartgeteerde houten waterkering die bijna altijd openstond, ging het langzaam in een bocht naar de rivier. De waterkering was, hangend in zwarte kettingen, omhoog gedraaid met behulp van een smeedijzeren wiel. Met zijn spaken leek het een reusachtig zwart spinnenweb. Het hele bouwsel zag er somber uit, maar het had ook iets sierlijks. Hier en daar, waar de oever zanderig was, waren kleine strandjes. Op andere plaatsen was de oever steil. Over het water hingen takken van scheefgegroeide bomen.

Er was een beschutte plek. Daarvandaan kon je de omgeving bespieden. Daar was ik het liefst. Ik luisterde naar de wind en keek naar het spel van licht en schaduw boven de oever aan de overkant. De rust maakte me kalm. Behoedzaam sloop ik erheen. Overall kon de vijand zijn. Geen mens kende in dat verwilderde bos de weg, behalve ik. Hier was ik de baas. Geen takje kraakte onder mijn voeten. Ik duwde de varens zonder enig geluid te maken uiteen. Ik bouwde er een hut van takken en riet en klimoprانken. Hier zou niemand me vinden. Onder bladeren verstopte ik een blikken trommel. Ik bewaarde er allerlei spulletjes in: touw, een vork, een mes en lucifers. Naast al die bezittingen in het blik had